

LIDSKÝ CHARAKTER

Rudolf Steiner

Veřejná přednáška, Berlín, 29. října 1909. Vyšlo v publikaci „Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe“, Č. 81, „Praktische Menschenkunde auf der Grundlage spiritueller Psychologie“ Rudolf Steiner-Nachlassverwaltung, Dornach 1983.

Členění lidské duše

Poslední přednášky tohoto cyklu byly věnovány úvahám o lidské duši. A ti z posluchačů, kteří sledovali poslední tři přednášky, jistě poznali, jaké to má vnitřní oprávnění, že člověk lidskou duši nestuduje jako něco neurčitého, co se ve svých vlastnostech rozplývá a mísí, ale že ji skutečně velmi pečlivě sleduje také v jejích jednotlivých členěních.

Pro ty, kteří by tu snad dnes byli poprvé, stačí jen poukázat na to, že lidská duše se ve smyslu duchovní vědy rozlišuje na to, co nazýváme duší citivou, tedy onen takřkajíc nejnižší článek lidské duše, který má ještě blízko k tomu, co nazýváme tělesnými články člověka. Pak musíme v této duši rozlišovat duši rozumovou neboli myslivou, která se už pozvedá jako samostatné jsoouco, osamostatňuje se vůči duši citivé a tělesnému životu; a nakonec je nutné [...] podívat se ještě na duši vědomou.

Sebevývoj člověka

Už jsme poukazovali na to, že s tím, co se dnes obecně v každé vědě považuje za vývoj, se ve vyšším smyslu setkáváme jako se sebevývojem člověka v rámci tohoto duševního života. Člověk se vyvíjí a nalézá se na nejnižším stupni tak, že se při tom uplatňuje to, co nazýváme duší citivou. Při dalším vývoji se uplatňuje duše rozumová neboli myslivá. Pak se člověk může jistým způsobem najít sám v sobě a prozářit se světlem myšlení, chápání, vědění. Potom hovoříme o duši vědomé. My jsme se o těchto duševních člancích jenom nebavili, my jsme také vyzvedli vlastnosti, které získávají zcela zvláštní podobu, je-li tento sebevývoj člověka brán vážně.

Já jako středobod duševního života

Poukázali jsme obzvlášť na jednu z těchto vlastností, na hněv, a ukázali jsme si, jak v překonání takového afektu spočívá sebevývoj. Dále jsme našli smysl člověka pro pravdu [jako vychovatele duše myslivé neboli rozumové] a to, jak je zvláštním impulsem pro vývoj duše vědomé to, co jsme si včera popsali jako vroucnost v pravém slova smyslu.

Když jsme si položili otázku, co vlastně v lidském nitru tento vývoj vede, narazili jsme na to, o čem jsme museli říci, že se to v podstatě může projevat ze dvou stran: narazili jsme na lidské Já pulzující, pronikající celou duší. Je to to, co na duši pracuje. Toto Já se musí projevat ze dvou stran: na jedné straně silně a mocně a plně - Já bohaté na myšlenky, city a volní impulsy, Já, které se samo musí stále více rozprostírat; tím jsme si ukázali, jak tato egoita víc a víc roste. Dále, že toto Já se na druhou stranu, tím, že dává obzvlášť silný výraz této egoitě, může zvrhnout v sobectví a egoismus. [...] Tak se nám Já stalo v jistém ohledu středobodem duševního života.

Dnes bychom se tedy měli ještě dále zabývat právě touto prací Já člověka na jeho duši. Čím se toto Já stává pro jednotlivé články, budeme-li studovat každý z nich čistě sám o sobě, to jsme viděli. Ono je však povoláno i k tomu, aby vyvolávalo řád a harmonii v duševním životě, [...] aby vzájemně zpracovávalo jednotlivé články, duši citivou, rozumovou a vědomou, jedno aby oplodňovalo druhým, duši citivou [aby nechalo působit] do duše rozumové a tu zase do duše vědomé.

Já se musí prosadit ve všech duševních člancích

Pokud Já člověka není schopné vytvořit spojení mezi jednotlivými duševními články navzájem, nastolit řád, harmonii atd., pak se jednotlivé duševní články rozpadnou. Já se musí energicky prosadit skrze všechny jednotlivé duševní články a každý z nich musí nechat náležitě zasahovat do článků ostatních.

Hudba duše

Přítom si můžete myslet, že nechává-li do sebe navzájem zasahovat jednotlivé duševní články, hraje Já tak, jako hraje hudebník na svůj nástroj - i když zatím známe jen tři struny tohoto nástroje. Avšak Já hraje na těchto třech strunách duševního života docela zvláštní harmonie a melodie, podle toho, jestli více uhodí v tu či onu strunu, jestli v ni uhodí zároveň s těmi ostatními atd. Podle toho vzniká v člověku zcela zvláštní hudba duše. Duševní život člověka se projevuje v tom, jak Já hraje na třech strunách tohoto duševního života.

Lidský charakter jako výsledek činnosti Já

Co je projevem této hry lidského Já na třech strunách duševního života? - Výsledkem není nic jiného než lidský charakter. Jenom ten dokáže porozumět tomu, co je míněno oním tajuplným fenoménem lidského charakteru, se kterým se v životě setkáváme na každém kroku, kdo nepochybuje o tom, jak toto Já hraje a pracuje, když dává souznít různým duševním článkům. Ano, pokud se jednotlivé schopnosti lidské duše, jednotlivé činnosti rozpadnou, pokud Já neuplatní společnou nadvládu, pak se nám člověk jeví jako rozervaný, jako by se rozpadal. To je to nejtriviálnější v charakterovém životě, když duševní činnosti pracují na jednu stranu tak a na druhou stranu jinak. Tak se může v životě rozcházet vlastenec a soukromník. Pak mluvíme o nejednotném charakteru a máme tím na mysli, že Já nerozděluje své působení rovnoměrně na různé činnosti duše.

Tato občas se vyskytující neschopnost vytvářet soulad mezi různými činnostmi lidské duše byla pro umělce vždycky určitým námětem k básním nebo jiným uměleckým ztvárněním. Pomyslete jen na Shakespearova Hamleta; je tu duševní činnost, která nemůže být pomocí Já uvedena do souladu s jednáním. Goethe vyjádřil toto rozdvojení duševního života v Hamletovi, když řekl: Duši byl uložen úkol, jemuž nedorostla.

Z takového nesouladu ve hře Já na nástroji duše vyplývají všechny možné situace v uměleckých dílech. Všechny komické i dramatické situace lze vyvodit z tohoto nesouladu.

Uzavřený charakter

Chceme-li však plně potvrdit to, co jsem řekl obecně, musíme duševní život člověka studovat podrobněji. Lidské Já se samo vypracovává od duše citivé až k duši vědomé, a jen tak může uchopit i samo sebe. Tím se může v každém z těchto článků živě ztvárnit. Já může být aktivní ještě tím způsobem, že se bude projevovat v pudech a žádostech duše citivé; může se vytríbeným způsobem projevovat v duši rozumové; a může se, dále proniknuto poznáním světa, poznáním lidských myšlenek o věcech, projevovat v duši vědomé - pokaždé přitom zjistíme, že se zde setkáváme se zcela zvláštní formou toho, co nazýváme charakterem.

Tak vidíme, jak může lidské Já žít zcela v duši vědomé. Jestliže položí důraz na tento život v duši vědomé, potom pracuje na nejnižším článku lidského duševního života, který sám v sobě může skrývat své podněty z vnějšího světa. Jestliže bude klást důraz na práci v duši vědomé, vznikne to, co nazýváme charakterem uzavřeným, skrytým v sobě. K němu se nemůžeme přiblížit, protože duše vědomá je nepřístupná vnějšímu světu. Proto můžeme být od nějakého člověka odděleni jakoby stěnou. Jeho Já je uvězněno v duši vědomé.

Tvárný charakter

Dále může být lidské Já zcela aktivní v tom, co nazýváme duší rozumovou neboli myslivou. Tím vzniká tvárný charakter, který zachovává střed mezi dvěma zbývajícími charaktery. Tak poskytuje Já to, co bychom mohli nazvat rovnoměrností duševních sil. Takoví lidé, kteří jsou svým Já aktivní v rámci duše rozumové, jsou ti, kteří dbají na to, aby se nechávali podněcovat vnějším světem, kteří však také dbají na to, aby tyto dojmy zpracovávali ve službě vlastního ega, aby se víc a víc vzdělávali dojmy vnějšího světa, tím, co o něm lze slyšet, vidět, vědět.

Člověk, chce-li výchovně působit, musí toto působení Já v duši rozumové neboli myslivé znát. Jestliže takováto vloha v člověku je, musí hledět, aby na jednu či druhou stranu dělal to, co je správné. Takoví lidé jsou tvární, lehce oddáni tomu, co k nim přistupuje z okolí, a používají to ve smyslu svého vlastního vzdělávání.

Aktivní charakter

Jestliže je ale Já plně aktivní v duši citivé, pak působí tím způsobem, že to, co je v duši citivé, své pudy atd., rádo obrací navenek. Jakmile začne být Já aktivní v duši citivé, vzniká vůle k působení navenek. Máme před sebou lidi, kteří obzvlášť tíhnou k aktivnímu charakteru, kteří jsou vždycky připraveni to či ono udělat. Dojde-li to do krajnosti, stanou se z nich horlivci.

Tak vidíme, jak se člověk projevuje, uhodí-li Já na jednu či druhou strunu. Můžeme také říci, že Já člověka je nejprve činné tak, že samo spočívá jakoby skryté uvnitř v duši citivé, totiž u mladých lidí nebo na nízkém kulturním stupni. Tady je Já uzavřeno v duši citivé, nemá zatím možnost vystoupit do duše rozumové a ukázat svou činnost, jako se svým způsobem nevědomě projevuje v duši citivé. V tomto případě mluvíme o charakteru stojícím na nízkém stupni a vyjadřujícím nízké pudy a žádosti.

Já v duši vědomé a citivé

Tento charakter se liší od charakteru, kde Já už vystoupilo do duše vědomé, přesto se však projevuje v duši citivé. Pak vnáší Já to, co se naučilo v duši vědomé, do duše citivé; pak se řídí svými pudy a žádostmi, avšak s tím, co se naučilo prostřednictvím duše vědomé. A protože se jimi Já řídí, jeví se takový člověk v životě tak, že si řekneme: ach, ten jde jen za svými pudy a žádostmi, ovšem jde za nimi chytrým, rafinovaným způsobem. Jeho charakter je zároveň postupován nižším smýšlením a chytrým uvažováním. Charakteru to dává vyšší smysl, stoupá-li člověk smýšlením tak vysoko jako vědění.

Výchova a sebaovládání

Tento nádherný fenomén lidského charakteru musíme chápat jako určitý druh vnitřní hudby duše, jako druh hry Já na různé struny lidského duševního života. Já ovšem nehraje jen obecně s duševními články, nýbrž se vším, co v těchto jednotlivých částech lidské duše existuje. Vidíme například takovouto duševní vlastnost jako afekt duše citivé: totiž hněv.

Je-li Já málo vyvinuté, jestliže nevystoupilo do vyšších oblastí duševního života, oddává se hněvu; pak zaznamenáme výbuch hněvu, který nám ukazuje, jak se Já, nevědomé si samo sebe, vrhá do světa. Toto Já nemá samo sebe ve své moci, protože zůstalo v jistém ohledu nevyvinuté, nemá se ve svých rukou, je-li přemoženo hněvem.

Představme si učitele před žákem: žák si povšiml u svého souseda nějaké lotroviny, takže ho ve zlosti praštil učebnicí. Tady může být učitel člověk, který vyvinul duši rozumovou i duši vědomou, avšak v tu chvíli i jeho může přemoci hněv. A tak tomu klukovi zleva a zprava pár vrazí. Jakmile se dostaví záchvat hněvu, tak ho potlačí jen člověk, který se umí velmi dobře ovládat.

To, že se Já zdržuje v duši citivé, se ohlásí jakoby zuřivostí. To je krajnost hněvu, kdy se Já v hněvu téměř utopí a stav duše je podobný mdlobě. Pak vzniká ona zuřivost. Já nedokáže zvítězit nad hněvem. Zvítězí-li, pak se hněv, tím, že je poražen, stane správným způsobem

vychovatelem, oklikou přes Já samotné, když se Já nenechá přemoci afektem a bude se cvičit v sebeovládání. V duši citivé musí Já v podobě svého vlastního vzdělávání vykonat to, co nazýváme výchovou k sebeovládání. Na jedné straně slepě propukající zuřivost, na straně druhé sebeovládání, kterého je dosaženo ušlechtilou sebevýchovou.

Já v duši rozumové

Vezměme si dále Já, které je v duši rozumové neboli myslivé. Na něm se ukazuje mise citu pro pravdu. Ta spočívá v tom, že člověk má v pravdě něco, co může pěstovat ve svém vlastním nitru. Pravdu může zpracovat jen ve svém vlastním nitru, aby tu v niternosti rozvinul nejvyšší sílu Já. Pravda nás však zároveň spojuje s veškerým lidstvem a se světem. V péči o pravdu vidíme něco, na základě čeho se Já může vyvíjet k egoitě a sebesíle, a tím zároveň i k nesobectví.

Fanatický charakter

Avšak v tu či onu strunu lze uhodit nesprávně. Může se přece stát, že se Já určitým způsobem přehmátne, anebo že tam, kde by mělo působit silně, působí slabě. Přehmátne-li se uvnitř duše rozumové, pak vzniká to, na čem se ukazuje, že i to

Já v duši vědomé a citivé nejušlechtlejší může být v lidském životě znetvořeno, že se z toho může stát karikatura, když se Já ztratí v tom, co poznalo jako pravdu. Jestliže Já vezme v pravdě za své, může se stát toto: protože člověk není schopen ovládat celistvou oblast pravdy po všech stránkách, ale dokáže ovládat jenom část pravdy, může Já, když se v ní ztratí, zapomenout samo sebe a slepě se rozzuřit ve svém omezeném kruhu pravdy. Pak se stane fanatikem a my se setkáváme s tím, co je v životě označováno jako fanatický charakter.

Zdravý sebecit a sebevědomí

Ten má svůj protiklad tehdy, jestliže se Já se správnou intenzitou nejen oddá pravdě, ale také se správně podívá samo do sebe a všimne si, že člověk se může i mýlit. Pokud se Já neztratí v pravdě, ale bude se neustále samo na sebe dívat v rozumu a v mysli, pak fanatik vzniknout nemůže. Jestliže bude Já víc a víc vykonávat toto sebezpytování co do vlastností rozumu a mysli, pak dosáhne toho, co se v rámci charakterologie nazývá zdravým sebecitem neboli zdravým sebevědomím, a bude to spojeno se správnou sebekritikou, která umožní zachování rovnováhy s ohledem na poznané pravdy na jedné straně a možnost omylu na straně druhé.

Oprávněná sebeúcta a sebepoznání

Potom [...] k tomu, co nejvíce přispívá k vzestupnému vývoji duše až k duši vědomé, k vroucnosti. Také zde může Já uhodit na strunu správně či nesprávně. Může se ve vroucnosti ztratit, vzdát se samo sebe v oddanosti ostatnímu a neznámému. Pak máme co dělat s Já ztrácejícím samo sebe, s nesprávnou svatostí člověka, která se podobá určitému druhu sebeusmrcení. Pokud však dá Já správným způsobem zaznít této vlastnosti duše vědomé, pokud do vroucnosti silně působí svým egem, tak se dostaneme k tomu, co můžeme nazývat oprávněnou sebeúctou a sebepoznáním.

Bezcharakternost

Tak vidíme, jak se Já nejrůznějším způsobem projevuje. Já je sjednotitelem jednotlivých článků lidského duševního života. A že se člověk nerozpadne na kousky, to je způsobeno právě popsanou charakterologickou prací Já na jednotlivých duševních člancích. Jestliže si však Já neuchová nadvládu nad jednotlivými duševními články, dojde k tomu, že se nám člověk bude jevit jakoby rozkouskovaný, že se Já potopí a není už vidět: bezcharakternost, oddanost démonům své vlastní duše; člověk je zmítán pudy a city, myšlenkami, které ho přivedou k zoufalství, [...] atd.

Slavný Láokoón

Na jednom příkladu z umění jsem už poukázal na ztrátu nadvlády nad jednotlivými částmi, kde se Já utopilo ve ztrátě sebe sama. Tímto uměleckým dílem je slavný Láokoón - stojící postavy kněze a jeho dvou synů, ovinuté hady. Mnoho lidí se snažilo tomuto uměleckému dílu porozumět.

V pochopení tohoto uměleckého díla vyslovili dokonce i ti, kdo se mu věnovali s odevzdaností, lecjaký omyl. Winckelmann, který se ve studiu umění stal učitelem Lessinga a Goetha, studoval Láokoóna tak, že řekl: Je obzvlášť krásné, že se zde odehrává nejvyšší zušlechtění bolesti. Winckelmann spatřuje duši v její vznešenosti v Láokoónovi, který podle něj okamžik před svou smrtí sebere celou svou duševní sílu; a ve tváři, totiž v očích, je prý vidět, jak zde vnitřní duševní síly vzhlížejí k tomu nejvyššímu. Otec, v jehož očích se podle něj zračí slitování, ukazuje, že soucit se svými syny mu dopomohl k vítězství nad bolestí.

Ztráta vědomí Já u Láokoóna

Tento popis při pohledu na umělecké dílo neobstojí. Už na pouhém odlitku je to vidět. Chce-li člověk takto posuzovat jeho pohled, pak toto posouzení troskotá na tom, že jeho zrak směřuje vzhůru a Láokoón žádného ze svých synů nevidí. Soucit se syny není vidět, protože si ho Winckelmann vybásnil.

Toto sousoší však zazáří ve světle pochopení, podívá-li se člověk, co tu je: Láokoón se zataženým břichem, s vystupující hrudí, se zastřeným pohledem namířeným vzhůru, se vstávajícími vlasy - když to všechno vidíme, je nám jasné, že tady už není působení člověka proniknuto vědomím Já, ale že stojíme před okamžikem, kdy se toto vědomí Já vytratilo. Já ho právě opustilo, v tu chvíli už se

Sousoší Láokoón

neřídí působením Já, které by pevně drželo uzdu s ohledem na projevy duševního života. Jednotlivé články se vydávají svou vlastní cestou. Bolest zatahuje břicho, hrud' vystupuje, ostatní články jdou svou vlastní cestou; jeden se odtrhává od druhého. Prostřednictvím umírání, které právě započalo, se ukazuje, co člověk je, když je Já skutečně potlačeno a jednotlivé články jdou v posledních záškubech svou vlastní cestou.

Máme-li před sebou takovéto umělecké dílo, pak je toto dílo negativním symbolem toho, jaké musí být Já, které tuto souhru jednotlivých duševních článků způsobuje. Jestliže budeme takto studovat lidský charakter, můžeme získat mnohé pro pochopení života, ale také leccos, co potřebuje vychovatel, pokud chce lidský charakter postupně rozvíjet. Budeme rozumět životu, položíme-li si otázku: Co je tím osobitým na lidském charakteru samotném?

Zvíře má charakter rodu či druhu

Podíváme-li se na zvířecí charakter, pak můžeme říci: zvíře přichází na svět s hotovým charakterem, a tento charakter trvá po celou dobu života zvířete. Co je na začátku, je i na konci: určitě vyjádřený charakter rodu či druhu.

Jestliže člověk charakterizuje jednu hyenu, pak je charakterizoval všechny. Proč tomu tak je? Je to proto, že zvíře v určitém smyslu nemá žádnou historii a nepojímá do svého života prvek času. Zvíře se například nemůže poučit zkušenostmi mládí a nemůže je vnést do pozdějších vývojových prvků.

Člověk vstupuje do života bez charakteru

Člověk pojímá do svého duševního života to, čemu říkáme čas. Já postupně rozvíjí onen skrytý zárodek, ony duševní osobitosti, z duše citivé, z duše rozumové nahoru až k duši vědomé. Tak se nám co do charakteru jeví dítě jinak než mládě zvířete. Zvíře vykonává již od první chvíle činnosti, které mu díky jeho druhu přísluší. Člověk vstupuje do světa v jistém ohledu bez charakteru. Jednotlivých forem, dokonce i těch, které mají základ v jeho vlohách, dokonce i toho, co si člověk osvojí díky tomu, že na něm pracují jiní, všeho toho, co se v pozdějším životě objeví, musí člověk nabýt časem.

Zpočátku může být člověk vzhledem ke svému charakterovému životu určován. Můžeme do něj ledacos vpracovávat, avšak nemůžeme použít jediné slovo, které by dítě označovalo co do charakteru; dítě dosud charakter nemá. Tím, že se v jednotlivých činnostech projevuje jinak než nějaké jiné dítě, nemá přece charakter, zato však individualitu. Já prostě zatím ještě nevzalo sebevývoj do svých rukou. Je zatím vtlačeno pod duši citivou, existuje dosud zcela v skrytu. Dokud se nevyvine k aktivitě, k vnitřní hře na struny duševního nástroje, dotud je zatím jen individualitou, nikoli charakterem.

Charakterová vloha začne vystupovat teprve tehdy, až si Já začne, zpočátku nezřetelně, uvědomovat sebe sama. Pak v průběhu života nastává víc a víc tato sebevýchova prostřednictvím Já.

Výchova dítěte

Člověka však budeme správně vychovávat jenom tehdy, budeme-li si všímat, zda se jedná o Já, které má sklon hrabat se dole v duši citivé, nebo o Já, které chce dát výraz zejména vlastnostem duše rozumové nebo duše vědomé. Tady se musíme s omezujícím pohledem postarat o to, aby ony různé schopnosti Já byly správným způsobem podněcovány. Pokud uvidíme, že je dítěti vlastní ztrácet se v jednotlivých činnostech, že má sklon ztratit samo sebe, pak bude dobré, začneme-li mu co nejdříve vštěpovat pojmy lidské důstojnosti a lidského významu. Budeme špatně vychovávat, budeme-li zde podněcovat egoismus,

budeme-li apelovat na egoismus dítěte. Budeme dobře vy chovávat, vštípíme-li mu obecné pojmy, co je člověk a co znamená ve světě.

Jestliže je v duši myslivé silně vyvinut životní cit, pak může tento cit překypovat, může se ztrácet v bezcennostech. V tomto případě, chce-li se ztrácet v tom, co je bezcenné, se u takového dospívajícího člověka musíme postarat o to, aby si vytvořil správné pojmy o světě, o věcech a bytostech, aby je dokázal vůči sobě navzájem správně zhodnotit. Musíme se postarat o to, aby se naučil správnému hodnocení věcí.

Výchova je vyrovnáváním

Tak musíme jako vychovatelé dělat to, čím budeme převádět práci Já na nepovšimnutou stranu. Musíme vzhledem k charakteru pracovat na vyrovnání, harmonizaci, nejprve však musíme získat porozumění pro onu zvláštní hru Já na různé části duše.

„Ražení“

„Ražení“ tedy, jak bylo oprávněné vytvořit slovo charakter, to znamená totiž „ražení“. Veškerému duševnímu životu se prostřednictvím tohoto Já dostává určitého ražení a zformování. Jak potom člověk sám působí na život, to se nejlépe ukáže, pochopíme-li, jak je Já v jednotlivých člancích duše činné a jak tyto články navzájem ladí. Musíme si ovšem velmi dobře uvědomit jednu věc. Říkal jsem, že Já vychovává duši až nahoru k duši vědomé. Je tím tato výchova ukončena? Tato výchova tím ještě uzavřena není. Pak teprve nastane to, co je s ohledem na vývoj charakteru v životě člověka důležité. Pak teprve mu je v duši vědomé přístupné to, co může do lidské duše zasahovat z vyššího světa. Co tu může zasahovat, zejména do duše vědomé?

Morální pojmy a ideje

Vzhledem k charakteru jsou důležité především morální pojmy a ideje, které v životě venku nenajdeme. Tam najdeme pudy a instinkty, v nichž pracuje Já, které vězí v slepotě. Ze života si své rozumové závěry a ideály a morální úsudky osvojit nemůžeme. Ty musíme teprve do života vnést. Ty musí lidská duše přijmout jako vnuknutí z jiného světa a pokusit se vnést je do života; avšak nikoli jen tak beze všeho.

Morální cit

V lidské duši se rozsvěcí mravní imperativ, rozsvěcí se ony veliké ideály, díky nimž můžeme přivést život dál, a které život dosud nemá a člověk je do něj musí teprve vnést. Tu se Já chopí tohoto světla z jiného světa pomocí morálních pojmů a ideálů. Ty proudí nejprve do duše vědomé; Já je uchopí.

Dříve se odehrával vývoj zdola nahoru; nyní, když Já získalo tyto morální úsudky a ideály, vnáší je zase dolů do duše rozumové, proměňuje morální myšlenku v morální cit. Morální cit je v duši myslivé tím, čím byl v duši vědomé morální pojem. Je-li takový morální pojem snesen dolů do duše myslivé, vzplaneme při morálním činu. Pak cítíme sympatie k tomu, co se kolem nás odehrává. Morální úsudky a myšlenky se stále více derou dolů a stávají se city. My pak vzplaneme pro to, co se děje na základě vysokých morálních ideálů. Tím, že Já snáší morální úsudky a ideály dolů z duše vědomé, jsme podněcováni k tomu, abychom vzpláli pro dobro, abychom pociťovali sympatii k tomu, co je ušlechtilé a veliké.

Morální ideály v duši citivé

Já však musí vnést tyto ideály i do duše citivé. Tady zpracovávají morální ideály také naše pudy, instinkty a vášně a dělají z nich něco docela jiného. Do tohoto pudového života se zvolna rozlévá morální ideál, pud nyní působí jako síla a morální ideál získává moc, aby se

uskutečnil. Pud se vzdal své pudovosti a síla, která v něm je, se stává nositelem morálního úsudku a ideálu. Tak se v životě stáváme konajícími lidmi, kteří nedávají průchod jen svým pudům a vášním, ale lidmi, kteří snášejí dolů světlo morálních ideálů, takže v nich není žádný rozpor mezi tím, v čem nesou vášně, a tím, co tu září jako morální úsudky a ideály. Tak zase snáší Já dolů do spodních oblastí duševního života to, co získalo nahoře. Tak protepluje duši tím, co získalo v duši vědomé.

Mravní charakter

Tím, že se Já vyvíjí nahoru až k duši vědomé, stává se člověk charakterem. Tím, že toto Já opět snáší dolů do dolních článků, stává se člověk charakterem morálním, mravním. Tento vzestup a opět snášení toho, co bylo získáno, [...] tak rozumíme, co je charakter, co je mravní charakter.

Mimika a gestika

Práce Já na duševních člancích člověka do té míry utváří, že se to projevuje v jeho tělesnosti. Tak jako se vůbec duše projevuje v zevní tělesnosti, projevuje se v zevní tělesnosti i tato práce Já na duševních člancích. Můžeme to sledovat až do jednotlivých detailů a budeme žasnout, jak se Já ukazuje ve vnější tělesnosti člověka. Tady vidíme, jak Já pracuje v duši vědomé. Jestliže se tato práce projeví navenek, pak v tom, co patří navenek k té nejvyšší lidské činnosti.

Co člověka pozvedá nad zvířata, je volná pohyblivost jeho končetin a podřízení končetin pocitům a pojmům jeho duševního života. Pohybem, který obzvláště vyjadřuje vnitřní duševní život, je mimika a gestika. Vidíme, jak se činnost duše projevuje navenek obzvláště v mimickém a gestickém výrazu. Kdo dokáže správně vyložit mimický výraz, gesta člověka, ten vidí, jak se v zevní tělesnosti ukazuje ve vnějším gestu celá ta hra Já na různé duševní články.

Jestliže je například Já aktivní v duši vědomé, ale dotáhlo sem něco, co je vlastně v duši citivé, a nechá-li to zasahovat do duše vědomé, tak se to projevuje způsobem, o kterém můžeme říci: ten člověk žije ve svých pocitech, uvědomuje si to a vyjadřuje to. Navenek se to projeví tím, že se ten člověk třeba po jídle nanejvýš spokojeně poplácá po břiše.

Různá gesta

Předpokládejte, že to, co žije obzvláště v duši myslivé a čím je Já ze strany duše myslivé podněcováno, se obzvláště rozvine a projeví se navenek tímto gestem: člověk se chytí za srdce. Tak stoupá ve svém vlastním těle, když stoupá se svým Já a když toto Já působí ve stále vyšších člancích. Jestliže se Já bude projevovat tak, že bude vyjadřovat pouze duši vědomou a jinými částmi nebude dotčeno, pouze duši vědomou, kde dominují myšlenky, znalosti, kde nalézá svůj výraz lidská schopnost rozlišovat - jestliže bude člověk o něčem usilovně přemýšlet a bude o tom přemýšlet tak, že to bude chtít analyzovat -, pak si položí prst na nos, aby svůj obličej jakoby rozdělil na dvě části. Vyjadřuje se tady práce, která je vykonávána v duši vědomé. Charakter se zrcadlí ve vnějším gestu škrábáním se za uchem, nebo chytáním za hlavu, když člověka něco nenapadne.

V celé té hře mimiky se projevuje vzestup navenek stejně jako vzestup v duševním životě. Jestliže si člověk udělá úsudek a chce dát na něco zápornou odpověď, může to být v duši vědomé tohoto člověka vyjádřeno tím, že bude usuzovat klidně. Bez emoce vyjádřeným záparem je pak pohyb hlavou prostě doleva a doprava. Pokud ale člověk popírá vůlí, pak trhne hlavou dozadu.

Gestikulace národů

Obzvlášť zajímavé je studovat vnější gestikulaci u různých národů. Tady bychom mohli hru Já poznat, kdybychom si položili otázku: Jak vyjadřuje zápor jeden či druhý národ? atd. Tady vidíme, jak se v mimické hře projevuje charakter, jak získává svůj výraz.

Fyziognomie člověka

Nechá-li Já zasahovat ostatní duševní články do duše rozumové, projevuje se to tak, že to najde svůj výraz ve fyziognomii člověka. Co čteme člověku v obličeji, je výrazem práce Já na duši rozumové neboli myslivé, kam nechává Já zasahovat ostatní duševní články.

Řekli jsme si ovšem, že člověk, zasahuje-li Já obzvlášť do duše myslivé, získá tvárný charakter; tato tvárnost se tedy ukáže také navenek. Tuto tvárnost, která patří k době, k historii, můžeme přečíst z fyziognomie: soužením zbrzděný obličej. Tady se otiskla historie jednoho člověka, písmo toho, co tento člověk ve svém osudu zakusil.

U fyziognomie zvířete můžeme nádherně pozorovat charakter živočišného druhu nebo rodu. Co vytrpěl člověk jako jednatel, co se z něj stalo, můžeme vidět, budeme-li pozorovat lidskou fyziognomii. V ní je napsána jeho historie. V hlubším smyslu se ve výrazu obličeje projevují zvláštním způsobem také různé vlohy charakteru. Člověk však při tom nesmí být puntičkář; neboť všechno může být jiným účinkem také vyrovnáno.

Uspořádání obličeje

Tak můžeme u člověka rozlišovat ve tváři část mentální, tedy spodní část okolo úst a brady, potom část nasální a část frontální neboli čelní. Podle toho, jestli Já působí obzvlášť do duše rozumové, do duše citivé nebo do duše vědomé, projevuje se to tím nejrůznějším způsobem. Člověk, jehož osobitost je činná jenom prostřednictvím duše citivé, se často projevuje ostře vystupující bradou.

Řecký nos

Řecký bůh Apollón
- uprostřed západního štítu Diova chrámu,
Olympie - Řecko, 470-456 př. Kr.

Všechno, co se v životě děje, se nejvýrazněji projevuje ve střední části. Hraje-li Já především na strunu duše myslivé, shora pak dává zahrát duši vědomé a zdola duši citivé, je-li rovnováha v duši rozumové, pak je to ve fyziognomické podobě vyjádřeno tak, že střední část obličeje má zvláštní výraz. Ten, kdo umí pozorovat život, nalezne takovou rovnováhu v duševním životě u Řeků. [...] V řecké kultuře se celá lidská tvář koncentruje k lidskému nosu.

Charakter, který Já otisklo v duši, je vtisknuto lidskému tělu. Je-li především duše vědomá stlačena dolů do duše rozumové, získá čelo zvláštní tvar. Člověk jenom tyto věci nesmí

přehánět, ale musí si uvědomit, že Já pracuje v každém člověku individuálně. Jestliže sem zasáhne puntičkářství, tak se takové věci deformují. Musí to odrazovat, když se k nim dostane pedantské školometství. Tady nerozlišuje abstraktní soudnost, nýbrž vědecký takt. Ten nepostupuje vždycky správně a když se tyto věci přeženou, vznikne lecjaká pošetilost.

Ráz písma

Je-li Já činné v duši rozumové, pak ji Já otiskuje nejen do fyziognomie, nejen do tělesnosti, ale i do písma.

Charakter a ráz písma jsou v jistém smyslu obrazem práce Já v duši rozumové. Tady je ovšem onen vykladačský pud zvlášť nebezpečný. Jestliže se v posuzování neuplatní zdravá všestrannost, tak z toho při vykládání písma vzejde diletantismus nebo humbuk. Tím není popřeno, nýbrž z vyššího hlediska potvrzeno, že charakter skutečně může vplynout do písma.

Tak můžeme také chápat, protože se u duše myslivé jedná o tvárný charakter, změny v tazích písma. Musíme je pozorovat v průběhu let a můžeme si tak udělat obrázek o změně jeho charakteru; to má větší smysl než když to někdo dělá z jednoho jediného písma. Aniž bychom znali věk, nemůže z toho také vzejít nic kloudného. Jestliže je člověk v těchto věcech zběhlý, tak může dokonce z určitých charakterových znaků písma usuzovat spíš na dřívější zážitky, než že by mohl z písma vyčíst charakterový rys samotný. Přesto však jen při správném taktu může vzejít něco správného.

Co se stane, pracuje-li Já především na duši citivé, avšak jako silné Já, které v nitru pracuje na lidské duši? Tady je významný především ten případ, který nám toto Já ukáže na stupni, kde je osvíceno morálními úsudky a ideály. Když teď ale Já sneslo morální ideály a úsudky dolů do duše citivé a pudy a vášně byly vytrženy a morálním ideálům byla dána síla - jak se to projeví ve vnější tělesnosti?

Tvarování klenby lebeční

Jestliže Já takto pracovalo, tak to zpočátku nemůže být vyjádřeno navenek. Co tu je sneseno dolů z duše vědomé, musí zůstat duši vědomou proniknuto, muselo by se vyjádřit ve fyzickém nástroji duše vědomé, v lidském mozku. V důsledku pevné lebeční schránky však neexistuje možnost, aby tomu byl dán v klenbě lebeční výraz. Jednotlivé kosti, které jsou ztvrdlé, už to nemůže náležitě přetvarovat.

Tady dochází k tomu, že vidíme člověka nadaného těmi nejrůznorodějšími tvarováními klenby lebeční. Jeho klenba lebeční je tvarována nejrůznějšími vyvýšeninami a prohlubněmi. Dokud je klenba lebeční v životě pevná, nemůže se v ní projevit to, co vytvořil charakter.

Tady jsme v bodu, kde se nám dostane rozumného vysvětlení jevu, když se odvoláme na to, o čem máme v souvislostech hovořit později, když se odvoláme na znovutělování lidské duše. Co duše nedokáže v určitém životě, to vyjde najevo, až se duše znovu narodí.

Tehdy se do měkkého organismu otiskne to, co v podobě morálních úsudků a ideálů přijal charakter v duši citivé. To se projeví v plastickém utváření klenby lebeční člověka.

Kraniologie a frenologie

Budeme-li tuto lidskou lebku studovat, budeme-li se věnovat určitému druhu kraniologie*, můžeme pohlédnout zpět na předchozí vtělení tohoto člověka. Tady dostaneme něco, co je velmi nepodobné tomu, co lidé po mnoho věků pěstovali jako frenologii**. Zde lidé objevili jako vlohu všechno možné. Přehled o tom nám ukazuje,

* kraniologie - antropologická disciplína zabývající se popisem lebky

** frenologie - v 19. stol. rozšířený názor, že lze povahu člověka určit podle tvaru jeho lebky

jak bezmocné je tu lidské vědění, pokud nejde do hloubky. Co vidíme na lebeční klenbě, nelze uvést do jednotlivých forem, ale je to výsledek práce Já na duši citivé v dřívějším životě. To je naprosto individuální a nelze to objasnit na základě nějaké klasifikace. Co si člověk v životě osvojil, že nezůstal uzavřený v sobě, ale nechal v sobě působit morální ideály, to se v pozdějším vtělení zase objeví.

Tvořivá příroda

Tak se to, co je duch a duše, projevuje ve vnější tělesnosti a tělo se stává obrazem ducha, stává se samo charakterem. Frenologie, nechce-li věci studovat tímto způsobem, se může stát pošetilostí. Budeme-li však věci studovat takto, uvidíme to, co Goethe nazývá tvořivou přírodou, na rozdíl od přírody stvořené. Tak chápeme zrod a vývoj ducha, protkávajícího kosmos a nacházejícího svůj výraz ve vnějším jevu.

Tvorba charakteru

Tady vidíme, jak se tvoří charakter a Já dává v charakteru ráz duši. Jenom když se Já uzavře v duši vědomé, vzniká uzavřený charakter, který se uzamyká před světem. Když se ale chopí ostatních duševních článků, vzniká něco, co vede až k tvarování tělesnosti.

Bylo to hlubokým tušením básníkovým, když vyřkl tato slova: Vzdělává-li člověk své schopnosti a nadání, pracuje Já v jeho nitru; vzdělává-li však svůj charakter, Já pracuje na světě a vnějším životě:

*Nadání se tvoří v tichu,
charakter však v proudu světa.*

Natura a duch

Když básník přistupuje k těmto jevům, může se mu v celé hloubi ukázat, [...] jak je život formován z nitra navenek. Natura je to, která tu stojí ve své pevnosti. Ona je to však, co v sobě obsahuje ducha a ze sebe jej nechává se zrodit. Duch však zase nechává naturu, aby z něj vzešla, v mimické hře, ve fyziognomii, ve tvarování lebeční klenby. Duch zase vtiskuje hmotě prostřednictvím Já to, co hraje Já v skrytých hlubinách duše na onen nádherný hudební nástroj.

Goethe a Schillerova lebka

Toho si může povšimnout ten, kdo před tímto zázračným dílem takového tvarování bude stát. Takováto myšlenka projela jednou jedním člověkem, když byla po mnoha letech otevřena hrobka jeho přítele a z ní byla vyzvednuta jeho lebka. Při studiu této lebky mu svítla myšlenka, jak tvar vyjadřuje to, čím žila duše. Tak napsal Goethe, když pozoroval Schillerovu lebku:

*Jaký lze větší v životě získat dar,
než Boží podstatu odhalit,
jež rozplynout v ducha nechává pevný tvar,
jež pevným zachová, co duch dal vytvořit.*

přebásnila Lucie Hattanová